

УДК 338.483.11.01:553.99(477)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ “УКРАЇНСЬКОГО БУРШТИНОВОГО ШЛЯХУ” ТА ФОРМУВАННЯ ЙОГО ГЕОТУРИСТИЧНОГО БРЕНДУ

А. Богуцький, М. Мальська, Ю. Зінько, О. Шевчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
бул. Дорошенка, 41, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: oks.shevchuk@gmail.com*

Проаналізовано геологічні умови утворення і територіального поширення родовищ бурштину в Україні. Висвітлено археологічні знахідки виробів з бурштину та пов'язані з ними торговельні шляхи. На основі аналізу геологічної та історичної інформації, а також об'єктів і заходів з популяризації бурштинової тематики висвітлено питання функціонування геотуристичного “Українського Бурштинового Шляху”. Розроблено рекомендації щодо створення та просування геотуристичного бренду, пов'язаного з національним бурштиновим шляхом.

Ключові слова: бурштин, родовища, бурштинові вироби, геотуризм, шлях, бренд.

В Україні останніми роками інтенсивно просувають туристичні продукти на основі бурштину: у 2007 р. створено громадську організацію “Асоціація “Український Бурштиновий Світ” [1], метою якої є представлення українського бурштину в Україні і за її межами; щорічно відбуваються міжнародні конференції бурштинової тематики (2007-2012); на Українському Поліссі активізувалися органи місцевого самоврядування, туристичні і громадські організації, котрі розвивають на своїх територіях спеціалізовані об'єкти, пов'язані з бурштином (Київський і Рівненський музеї бурштину, Клесівське родовище бурштину, майстерні з обробки бурштину і виготовлення прикрас і творів мистецтва, відповідну нічліжну та гастрономічну базу тощо) та ініціюють проведення заходів (виставки, фестивалі, конкурси мистецьких творів і краси тощо), співпрацюють міжнародними організаціями та ін. [2, 6, 14, 15]. Активізувався також український ринок виробів з бурштину – ювелірні й мистецькі вироби, виробництво різних лікарських препаратів та ін. Вони пропонують свої вироби на вітчизняних і міжнародних виставках, ярмарках, у мережі Інтернет. Проте досі не існує чітких уявлень про поняття “бурштиновий шлях” і концепції створення туристичного бренду “Український Бурштиновий Шлях”. Разом з тим, комплексне позиціонування послуг і туристичного продукту на базі родовищ бурштину, закладів його обробки та продажу виробів, а також презентаційних об'єктів бурштинової тематики ще знаходяться на початковому етапі. У цьому контексті важливим є розробити складові геотуристичного бурштинового шляху та забезпечити його просування на національному й міжнародному ринку турпослуг.

Перші спеціалізовані геолого-пошукові роботи на бурштин в Київському Придніпров'ї почали співробітники П.А.Тутковського Ф.М.Полонський і

П.І.Василенко [11]. П.А.Тутковський у 1900 році займався геологічною зйомкою 16-го аркуша 10-верстової Геологічної карти Європейської Росії і вздовж тра-си тодішнього будівництва Києво-Ковельської залізниці зібрав багатий матеріал з поширення бурштину у межах Житомирського і Волинського Полісся [11]. Ці дані покладені в основу сучасних геолого-пошукових робіт. З організацією у м. Володимир-Волинський у 1978 р. ВО “Західкварцсамоцвіти” розпочався новий етап вивчення й освоєння розсипів бурштину на північно-західних схилах Українського щита, а у 1979-1980 рр. тут було відкрито перший багатий розсип бурштину біля м. Клесів Сарненського району [11]. Нині Клесівське родовище бурштину стало не лише промисловим, а й туристичним об’єктом, де можна ознайомитися з технологією видобування бурштину, його різновидами та властивостями. Дослідження українського бурштину успішно продовжуються співробітниками Рівненської геологічної експедиції, наукових установ Києва, Рівного та ін. [5, 6, 12, 13, 14, 15].

Багато інформації про історію бурштину в Україні дають археологічні розкопки та віднайдені під час них артефакти [3, 7, 9, 10, 16, 17, 21, 23, 24]. З огляду на зростання і спади видобутку і використання бурштину на території сучасної України у далекому історичному минулому вчені виділяють три нерівнозначні за часом інтервали [12]: 1 – кінець пізнього палеоліту (18-14 тис. років тому); 2 – скіфо-сарматський час, культура давніх слов’ян – VII століття до н.е. – IV століття н.е.; 3 – середні віки, час Київської Русі (IX – перша половина XIII століття н.е.).

Загалом на тему видобутку бурштину в Україні та бурштинових знахідок на її території вчені публікують багато наукових і науково-популярних праць. Усі вони є цікавими різноплановими науковими дослідженнями у своїх галузях (геології, геоморфології, історії, археології тощо). Щодо використання “бурштинової тематики” для розвитку туризму в Україні [1, 2, 4, 8, 19, 20, 22], то переважаюча їх більшість присвячені окремим “бурштиновим” атракціям і мають на меті їх популяризацію, але не містять інформації про планування туристичного руху та стратегії просування “українського бурштинового туристичного продукту”.

Метою представленої публікації є обґрунтувати науково-методичні засади формування геотуристичного бренду “Український Бурштиновий Шлях”, який повинен забезпечити розвиток сучасних геотуристичних продуктів і послуг, пов’язаних з бурштином, в Україні та стати успішним інструментом для їх просування на внутрішньому й міжнародному туристичних ринках. У дослідженні вирішувались наступні завдання:

- 1) аналіз просторової і часової складових перспективного геотуристичного продукту “Український Бурштиновий Шлях”;
- 2) обґрунтувати мету і структуру бренду “Український Бурштиновий Шлях”;
- 3) визначити головні напрями розвитку і просування геотуристичного бренду “Український Бурштиновий шлях”.

Поняття “бурштиновий шлях” не обмежується лише просторово позначеним маршрутом, який охоплює певні пов’язані з бурштином об’єкти і території – воно змінюється й у часі. “Бурштинові шляхи” є у багатьох країнах Європи, які опинилися на перетині торгівельних шляхів від Балтійського до Середземного і Чорного морів

(просторова складова) – країни Прибалтики, Росія, Білорусь, Польща [18, 19, 20], Україна, Чехія, Німеччина, Італія. Також ці шляхи діяли у різні історичні періоди, змінюючись залежно від розвитку торговельних стосунків між народами – римські, грецькі, “із варяг у греки” та ін. (часова складова). Тому при формуванні “Українського Бурштинового Шляху” слід враховувати комплексність такого туристичного шляху, який складатиметься з окремих взаємно пов’язаних туристичних продуктів і стане одним із типових геотуристичних шляхів. Геотуризм є тією формою туризму, де на основі геолого-геоморфологічної спадщини поєднують різні типи геотуристичних атракцій (природні, історико-культурні), інфраструктури (туристичної, освітньої, промислової та ін.) та пізнавальної, відпочинкової і навчальної мети подорожей.

На користь того, що “Український Бурштиновий Шлях” має стати саме геотуристичним брендом свідчить його головна складова – бурштин (англ. *amber*), який є природною органічною сполукою – скам’янілою викопною смолою хвойних дерев. Утворення розсипів бурштину залежить від трьох чинників: 1) тривалого існування хвойних лісів на підвищеному суходолі з розгалуженою річковою системою; 2) сприятливих кліматичних умов; 3) морського басейну, в осадах якого акумулювався бурштин [11].

Викопні смоли часто узагальнено називають “бурштином”. Справжній бурштин або бурштин-сукцинит (балтійський бурштин, київський сукцинит) поширений лише в межах Балтійсько-Дніпровської бурштиноносною провінції Європи включно у розсипах на місцях розмиву еоценових буровугільних басейнів і в оточенні їхніх вцілілих площ [15] (узбережжя Балтійського і Північного морів, бурштиноносні райони України). Сосна, із живиці якої утворився бурштин, латиною називається *Pinus succinifera*, тому бурштин називають сукцинитом (рис. 1–3). Усі інші викопні смоли, які трапляються у різних родовищах – це лише бурштиноподібні смоли, названі за місцезнаходженням (“бурштин” байкальський, сахалінський, гренландський, британський, мексиканський, бразильський, сицилійський та ін.) або спеціальними назвами (айкаїт, альмашит, амбрит, амброзії, беккерит, бірміт, валховіт та ін.) [15].

Вчені виділили чотири головних етапи перетворення живиці-смоли у бурштин-сукцинит і викопні смоли: 1 – виділення живиці і її первинні зміни у підстилці “бурштинового” лісу; 2 – фосилізація¹ смоли в палеоторф’яниках; 3 – фосилізація у морських водоймах; 4 – завершальний етап фосилізації смол у наземних і підземних умовах континенту (див. табл. 1) [15].

В межах України родовища ювелірно-виробного бурштину пов’язані з Балтійсько-Дніпровською субпровінцією, яка простягається в напрямку на північний захід на 2000 км. У стратиграфічному відношенні бурштиноносні поклади встановлені на різних рівнях палеоцену, неогену, антропогену. Багаті розсипи тяжіють до приконтрактних шарів еоцену і олігоцену – обухівська і межигірска світи [3].

¹Фосилізація – процес переходу похованих решток організмів у викопний стан, перетворення компонентів біосфери в компоненти літосфери. Полягає у збереженні твердих частин організмів (кісток, мушель) і в заміщенні видалених сполук мінеральними новоутвореннями [11].

Рис. 1. Бурштиновий ліс (Музей Бурштини в Данії) [26]

Рис. 2. Сосна *Pinus succinifera* у експозиції музею Art Center of Baltic Amber у м. Вільнюс [26]

Рис. 3. Смола сосни *Pinus succinifera* – через мільйони років стане бурштином-сукцинітом [26]

Таблиця 1.

Етапи перетворення живиці-смоли в бурштин-сукциніт і викапні смоли
(опрацьовано за В.М.Мацуй, 2010) [15]

Етапи	Коротка характеристика перетворень
I. Виділення живиці; приповерхове поховання; первинні зміни	Виділення живиці при житті і загибелі рослин; поховання у підстильці “бурштинового” лісу; перенесення і поховання у річкових долинах, приморських рівнинах (зволожених і заболочених у зв’язку з підтопленням). Процеси вивітрювання і окислення живиці відбувалися одночасно з її всиханням і затвердінням.
II. Фосилізація смоли в палеоторф’яниках	Зміни смоли у палеоторф’яниках на стадії вуглеутворення від торф’яного періоду до переходу торфу в буре вугілля. Діагенез смоли здійснюється у процесі біохімічної вуглефікації в умовах підвищеної вологості і утрудненого доступу повітря.
III. Фосилізація протобурштину в морських водоймах	Вплив змін середовища для смол з бітумовмісних буровугільних товщ проявився у серії хімічних перетворень, котрі призвели до появи у смолі різних окисосполук, у тім і бурштинової китсноти та її ефірів, набутті в’язкості та інших фізико-хімічних характеристик, притаманних бурштин-сукциніту.
IV. Завершальний етап фосилізації в наземних і підземних умовах континенту	Викапні смоли у розрізах бітумовмісних буровугільних порід, які не зазнавали ерозії у пізньому кайнозої і перекриті морськими й континентальними відкладами, під впливом підвищеного тиску, температури і геологічного часу продовжують вуглефікуватися, внаслідок чого в них зростає крихкість, тріщинуватість, вони чорніють. У розсипах, окрім закріплення основних властивостей бурштину-сукциніту, відбувається його окислення і обезбарвлення, часткове знищення (особливо у зв’язку з діяльністю людини).

Згідно районування [3, 4] в межах Прип’ятського бурштиноносного басейну Балтійсько-Донецької субпровінції виділяють чотири мінералогічні зони: Маневицько-Зарічненська, Володимирецько-Дубровицька, Клесівсько-Пержанська і Бараші-Лугинська. Найперспективнішими для виявлення нових родовищ бурштину є Володимирецький район з ділянками Дубівка, Володимирець [10], Вирка та ін., тут розвідане Володимирецьке Східне родовище бурштину. Перспективними для пошуків бурштину є Клесівсько-Пержанська, Бараші-Лугинська зони. В межах першої зони знаходиться відоме Клесівське родовище бурштину [3, 4].

Загалом, Український щит, поєднаний з Прип’ятською, Дніпровсько-Донецькою западинами, Дністровським перикратонним прогином, розташовуються в межах Балтійсько-Дніпровської і Карпатської субпровінцій єдиної Євразійської бурштиноносної провінції. Бурштин тут є у верхньоеоцен-олігоценному, епізодично неогенових і четвертинному морфолітогоризонтах. В першому він залягає *in situ*, в останніх є перевідкладеним. Проведеними дослідженнями в Україні та на інших територіях було встановлено, що бурштин утворює: 1) промислові розсипи в морських і озерних відкладах, 2) сезонні – в елювіальних, делювіальних, пролювіально-морських, льодовикових відкладах; 3) лише вторинні розсипи – один, два і більше разів перевідкладені. Він трапляється у: глинистих, піщано-глинистих (суглинках, алевритах)

породах; переважно в нижній частині трансгресивних розрізів морських відкладів; місцях, пов'язаний з давнім дном, проти яких впадали річки або тимчасові водотоки [9]. Загалом в Україні у Балтійсько-Дніпровській провінції поширені поклади бурштину-сукциніту, а в Карпатах – руменіту і штрауфіту [15].

Офіційно видобуток бурштину в Україні розпочато лише у 1991 році, коли було створено асоціацію ділової співпраці “Основа”, пізніше об'єднану в корпорацію [22]. Проте ця організація не змогла забезпечити необхідні потужності для переробки українського бурштину і тому у лютому 1993 р. створили державне підприємство “Укрбурштин”. До його складу входило три видобувні дільниці, розташовані на півночі Рівненської області. Четверта знаходилася в м. Рівне і спеціалізувалася на переробці сирцю бурштину в ювелірні вироби. У 2001 році, це підприємство було реструктуризовано в два дочірні підприємства “Бурштин” з головним офісом в м. Рівне та “Бурштинові копальні” з головним офісом в м. Сарни, Рівненської області. Нині промисловий видобуток бурштину здійснюють на кількох родовищах Сарненського, Дубровицького і Володимирецького районів Рівненської області і його середній річний видобуток складає більше 3 тонн. Постійні інвестиції в інженерію, механізацію і технічне устаткування роблять видобуток бурштину доступнішим і щороку збільшують його видобуток. Державне підприємство “Бурштин України” остаточно сформували у 2005 р.; зараз воно є другим підприємством по видобутку бурштину на пострадянському просторі після Калінінградського (Російська Федерація) [22].

Виявлення, вивчення та розробка бурштинових родовищ цілком перебуває у компетенції спеціалістів у галузі наук про Землю – геологів, геоморфологів, палеоботаніків, палеонтологів, гірничих інженерів та багатьох інших. Без результатів їхніх досліджень неможливо передбачити наявність бурштиноносних товщ, глибину їхнього залягання, величину запасів, якість і види бурштину у певній місцевості, можливість і доцільність видобування та власне здійснювати сам процес видобування, а також охорони цінних експонатів і територій. Загалом усі ці спеціалісти повинні забезпечити інформаційно-освітнє підґрунтя для створення геотуристичного “Українського Бурштинового Шляху” та окремих його об'єктів: створити інформаційні, науково-пізнавальні та геоосвітні матеріали, які би допомогли потенційним відвідувачам зрозуміти геологічну будову, механізм утворення бурштину та його властивості, здобути чи закріпити знання з даної проблематики.

Історико-культурне наповнення “Українського Бурштинового Шляху” повинно ґрунтуватися на літописних згадках, археологічних знахідках, історичних дослідженнях та давніх й сучасних традиціях на українських землях. Нині ученими-археологами та істориками накопичено багатий фактичний матеріал, пов'язаний з історією бурштину в Україні.

У Середньому Придніпров'ї і Українському Поліссі на площах Дніпровського і Прип'ятського бурштиноносних басейнів пізньопалеолітичні мисливці-збирачі залишили після себе сліди унікальних споруд – жител з кісток мамонтів (села Мезин, Добраничівка, Межиріч та ін.) і сезонних мисливських стоянок (с. Семенівка на Київщині). У них поряд із крем'яними виробами виявлено куски необробленого і обробленого бурштину-сукциніту, котрі не траплялися у палеолітичних пам'ятках раніших періодів. Радіовуглецеве датування решток кісток мамонтів зі згаданих

поселень коливаються у межах 14300-15600 років. Цей проміжок часу співпадає з розпадом валдайського льодовикового покриву (останнього на Руській рівнині) і передуює переходу пізнього палеоліту до мезоліту (епіпалеоліту), початок якого вчені визначають у межах 12-10 тис. років тому. Наприклад, у районі с. Семенівки виявили бурштинову підвіску довшої форми амулету чи прикраси, яка стала найдавнішою знахідкою обробленого бурштин-сукциніту на теренах Європи [12, 13].

Тривалий проміжок часу від епіпалеоліту й неоліту до раннього заліза на зазначеній території ще не достатньо охарактеризований артефактами, котрі б засвідчували освоєння і оборот бурштин. Головними археологічними пам'ятками цього часу, в яких виявлено бурштинові вироби, є: с. Іванне (до 2008 р. – Іванне, у літературі часто згадують як Івання) Дубенського району Рівненської області – бурштиновий диск-амулет з хрестоподібним солярним знаком (остання чверть III тисячоліття до н.е.); могильник поблизу с. Гордіївка (пізня бронза), могильник Стрілища і поховання поблизу поселення Пролетаріат (III–початок II тисячоліття до н.е.) – бурштинові підвіски з великим отвором у центрі, плоскі округлі намиста, бурштинові диски й інші вироби, які відзначаються простотою обробки.

Скіфію як джерело видобутку бурштин поряд із Прибалтикою згадували у своїх працях ще античні автори (Пліній Кай Секунд, Тацит, Теофаст й ін.). Археологічні знахідки бурштин і бурштинових виробів ранньоскіфського часу на території Середнього і Нижнього Дніпра широко представлені і описані в літературі [7, 12]. Найпромовистіші з них зафіксовано в курганах поблизу Канева: села Синявка, Бобриця, Казаровичі, Медвин, Реп'яхувата Могила (с. Матусів Шполянського р-ну Черкаської обл.), Жаботин, Гуляй-Город, Журавка й ін. Окрім бурштинових прикрас у скіфських захороненнях трапляються шматки місцевого необробленого бурштин, а також вироби з кісток, скла, склоподібної маси, фаянсу і напівдорогоцінних каменів (топазу, гірського кристалю, халцедону, сердолику, агату, гагату) з розташованих поблизу районів Українського щита, Донбасу, Криму.

Майже одночасно зі скіфами (VII – IV ст. до н. е.) на узбережжі Чорного моря з'явилися грецькі поселення – Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапей, Фанагорія, Гермонасса та ін., з якими велась жвава торгівля. Місцеві племена обмінювали продукти скотарства, рибу, бурштин-сирець; грецькі міста – імпортовані вироби і продукцію власних ремесел (столову і господарську кераміку, металеві і ювелірні вироби, оливкову олію, вино) [7, 8, 12, 16].

З першими століттями нашої ери пов'язані пам'ятки черняхівської культури, на котрі припадає максимальна кількість і розширення асортименту прикрас з бурштин у містах Північного Причорномор'я і значне поширення цієї продукції в центральні й північні райони України [5].

Багатий матеріал за виробами з бурштин археологи здобули під час розкопок давніх грецьких колоній і невеликих царств Північного Причорномор'я, таких як Ольвія (VI-II ст. до н. е.), Пантікапен (I ст. до н.е.), Херсонес (заснований у V ст. до н.е.) [9]. Розкопки обмежені десятима століттями: від VI ст. до н.е. до IV н.е.

Другою половиною VI ст. до н.е. датують кільчасту бурштинову намистину, знайдену в Ольвії, тоді як у скіфів Правобережжя Дніпра подібних намистин виявлено багато. Багато бурштинових намист виявлено вченими у шарах, які датують II-III

століть. В інших місцях Північного Причорномор'я знахідки бурштинових намист відомі у могильниках черняхівської культури (III-IV століття): наприклад, окремі намистини виявлено в Коблевському могильнику поблизу Одеси та с. Осетрівка Миколаївської області, а у похованні у с. Чернилів-Руський Тернопільської області – намисто з антропоморфних намистин [9].

Знахідки з бурштину відомі і в інших областях України. Намистини з нього знайшли у трьох могильниках древлян на північній-захід від Києва: намисто з бурштину і агату поблизу сіл Триліси і Хмільна, бурштинові прикраси в кургані поблизу с. Мар'янівка Київської області. Також в с. Коцюбинці Тернопільської області в гробниці з кам'яних плит знайшли бурштинову підвіску у вигляді круглого просвердленого диска діаметром 4,5 см.

Багато бурштинових виробів виявлено у Львівській області: у Звенигороді розкопано майстерню з обробки бурштину з заготовками, готовою продукцією (персні, хрестики, намисто, підвіски) і шматочками бурштину; в снт Судова Вишня у похованні багатой жінки виявили бурштинове намисто; у поселенні давньоруського часу в с. Підберізці серед інших предметів виявлено бурштинове намисто. У с. Кринос Івано-Франківської області при розкопках виявили намистини з темно-червоного бурштину [9]. У Криму також часто траплялися знахідки з бурштину: у Ногайчицькому кургані, у с. Заветное поблизу Бахчисараю. При розкопках кургані Соколова Могила на правобережжі р. Південний Буг поблизу с. Ковалівка Миколаївській області виявлено поховання I ст. до н.е., де на жінці-жриці було одягнуто подвійне намисто з включенням бурштину, яке вирізнялося високим рівнем ювелірної обробки [9].

Учені відзначають переривчастий тимчасовий характер історичного етапу видобування і пожвавлення обороту бурштину на території України (VII ст. до н.е. – IV ст. н.е.). У цей період античні цивілізації Середземномор'я використовували головно прибалтійський бурштин-сукциніт, а у східній частині регіону помітну роль відігравав скіфський (придніпровський) бурштин. Місцеві племена видобували бурштин-сукциніт за допомогою розчищення бурштиноносних горизонтів, відкритих ерозією на схилах річкових долин, в конусах виносу тимчасових водотоків. З наддніпровських порогів бурштин транспортували у прибережні райони Чорного моря по р. Синюсі, яка впадає у Південний Буг і далі до берегів Дніпровсько-Бузького лиману; по Дністру і Південному Бугу бурштин переправляли з прибалтійських родовищ і Карпатського регіону – делятиніт, руменіт та інші види викопних смол [12].

У IX-X століттях розпочав активно функціонувати Дніпровський торгівельний шлях, названий у руських літописах “з варяг у греки”. Це був найкоротший і найвигідніший економічно шлях з Балтики до Константинополя через Київську Русь, який активно активно використовували для перевезення бурштину [24]. Він занепав у 1204 р. після руйнування Константинополя хрестоносцями, коли центр світової торгівлі перемістився до Венеціанської республіки. Тоді Київ втратив своє стратегічне значення і переважну більшість товарів зі Скандинавії та півночі Русі стали переправляти околицями європейського континенту, що змусило перенести столицю Русі з Києва до Володимира (Володимир-Волинський). Шлях із варягів у греки починався в околицях сучасного Стокгольма, проходив Балтійським морем, Фінською

затокою, по Неві, озерах Ладозькому й Ільмень, далі – по Ловаті і Західній Двіні та їхніх притоках до Дніпра, потім Дніпром до Чорного моря, далі повз острів Святого Євферія (зараз острів Березань), вздовж західного чорноморського узбережжя до Константинополя [24].

Л.Войтович (2011) зазначив, що у XI – XII ст. *бурштиновий шлях* проходив через Галицьку землю [3] і був надзвичайно важливим для соціально-економічного розвитку усього регіону загалом та його столиці Галича зокрема. У своїй праці “Галицька земля і Візантія у XI-XIV ст.” дослідник вказує, що “Область у межиріччі Дністра та Серета і Нижнє Подунав’я була своєрідними воротами між морем і Карпатами, через які у XI – XII ст. кочовики проникали на Балкани. ... Через Галицьку землю проходив давній знаменитий *бурштиновий шлях* (Вісла – Сян – Дністер та Німан – Західний Буг – Дністер), який з’єднував Балтійське та Чорне моря. По Дністру лежала і найкоротша дорога до Візантії. Через Нижнє Подунав’я можна було вийти суходолом більш безпечно до візантійських міст, у той час, коли дніпровський шлях контролювали половці, стосунки з якими були перемінними. Подібна ситуація штовхала і галицьких князів до встановлення контролю за цим шляхом. Археологічні дослідження давніх білоруських міст дозволяють зробити висновок, що потоки візантійського імпорту в Гродненське князівство та Полоцьку землю йшли в основному через Волинь, тобто давнім *бурштиновим шляхом*.” [3].

Різке зростання обсягів кустарного видобутку місцевого бурштину, торгівлі і виробництва бурштинових прикрас відбулося у Середні віки на території Київської Русі з IX до 40-х років XIII століття. Про це свідчать численні археологічні знахідки у басейні Дніпра і Прип’яті, а також виявлені кустарні майстерні з виготовлення бурштинових прикрас у Києві (більше 10 майстерень на Подолі: двох у Верхньому Місті по вул. Десятинній, у подвір’ї Михайлівського золотоверхого монастиря, при розкопках Покровської церкви по вул. Зелінського, і культурних шарів XII ст. по вул. Щекавицькій, майстерні по вул. Ярославській, вул. Героїв Трипілля, вул. Спаській [7, 11, 17]), Вишгороді, Житомирі, Домбровицях, сільському поселенні Ходосівка та інших місцях [12].

Вчені небезпідставно вважають, що бурштинові вироби не пізніше XI століття імпортували з бурштинових берегів південно-східної Прибалтики, а з кінця XI – початку XII століття Київ став не лише видобувачем, а й експортером бурштину вгору по Дніпру у Прибалтику, тобто, до початку XIII століття бурштин до Новгороду й інших давньоруських міст надходив з родовищ Придніпров’я й Українського Полісся [12]. Видобуток і оборот бурштину на багато століть на території України зупинила татаро-монгольська навала. Лише з кінця минулого століття почали відроджувати видобуток і обробку бурштину з усесторонніми науковими дослідженнями геології, його унікальних лікувальних і естетичних властивостей [12].

Нині, як уже зазначено, активно почали розробляти туристичні пропозиції на основі українського бурштину. Так, Асоціація “Український Бурштиновий Світ” і музей “Бурштиновий шлях” пропонують свій “Бурштиновий маршрут”, який охоплює п’ять об’єктів – 3 у Києві і 2 на Рівненщині, – безпосередньо пов’язаних з бурштином [2]:

1. Музей “Бурштиновий Шлях” (м. Київ, вул. Івана Кудрі 13/2);

2. “Музей Бурштини” (м. Київ, вул. Володимирська, 24), Національний заповідник “Софія Київська”, Виставкова зала “Трапезна”;

3. “Галерея Ангелів” (м. Київ, вул. Володимирська, 24), Національний заповідник “Софія Київська”, “Брама Заборовського”;

4. Музей просто неба “Бурштинові копальні”, Володимирець–Східний, Рівненська обл. (з травня 2012);

5. “Бурштиновий Палац” (м. Рівне, вул. Симона Петлюри, 17).

З 2010 р. активізувалася робота над створення бурштинового туристичного продукту на Рівненщині [19]:

– у 2010 р. делегація від Рівненської області взяла участь у Форумі Міст “Бурштинового Шляху” у м. Гданськ, головною темою якого було визначення ролі бурштин у важливості формування бренду міст та регіонів;

– програма “Від столиці держави до столиці бурштинового регіону” (в рамках Українського Бурштинового Світу), що має стратегічне значення – Рівненщина повинна стати центром видобутку і художньої обробки українського бурштин;

– заходи у рамках концепції сталого економічного розвитку Рівненської області “Західна брама” на 2010-2014 рр., що спрямована на перетворення Рівненщини серед іншого на бурштинову столицю України;

– у 2010 р. відкрито Музей бурштин у м. Рівному (вул. Симона Петлюри, 17).

В його основі – дві бурштинові кімнати, де представлено ювелірні вироби, картини, роботи народних майстрів, унікальні злитки бурштин, а також одяг та взуття, прикрашені цим каменем. Зокрема, тут експонується найдавніший бурштиновий виріб України – диск-амулет віком приблизно 2,5 тисячі років, знайдений на території Дубенського району. Одними з окрас музею вважають колекцію бурштин із включеними комахами та виконані з кераміки, скла й оздоблені бурштином фігурки ангелів;

– з метою формування позитивного туристичного іміджу та популяризації вузькоколійної залізниці “Антонівка-Зарічне” (Антонівка–Володимирець–Зелене–Хиночі–Воронки–Луко–Біле–Млинок–Борова–Перекалля–Тиховір–Острівськ–Локниця–Морочно–Парська–Зарічне) як унікального туристичного продукту “Поліський трамвай”, що ідентифікуватиме Рівненщину на всеукраїнському та міжнародному рівнях. Поїзд рухається зі швидкістю 30-40 км/год. і долає 106 км від Антонівки до Зарічного за 4 години;

– з 2010 року започатковано регіональний відкритий Етно-Тур-Фест “Бурштиновий шлях”. Фестиваль проходить щороку в останній тиждень червня протягом 16 років (2010–2025 роки) – за кількістю зупинок на туристичному маршруті “Поліський трамвай” (щороку на іншій зупинці). До організації та проведення Етно-Тур-Фесту “Бурштиновий шлях” долучається низка підприємств, установ та організацій як з області, так і з інших регіонів України [8]. Зокрема, в рамках II-го регіонального фестивалю були представлені Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Тернопільська області та м. Київ. Постійно зростає кількість індивідуальних та корпоративних учасників фестивалю: у 2010 р. – 6 тис. осіб, у 2011 р. – понад 10 тис. осіб, 25% з яких – туристи з інших регіонів України та з-за її меж [8].

Кожен із зазначених заходів може стати частиною пропонованого геотуристичного бренду. На рисунку 4 пропонуємо синтезовану карту головних складових гео-

туристичного “Українського Бурштинового Шляху”, яка може стати основою для подальших досліджень та розробок (див. рис. 4).

Головними завданнями геотуристичного бренду “Український Бурштиновий Шлях” є:

1) популяризація і просування (в Україні і за її межами) геологічної та історико-культурної спадщини, пов’язаної з бурштином;

2) поширення достовірних науково-популярних відомостей та створення освітніх програм і проектів на основі “бурштинової спадщини”; створення науково-популярних та інформаційно-освітніх видань;

3) здійснення наукових досліджень у галузі геології, геоморфології, палеоботаніки, археології, історії, етнографії тощо; вдосконалення та розробка нових методів виявлення, видобування і використання бурштину, збереження цінних об’єктів геоспадщини й історико-культурних цінностей;

4) підготовка геотуристичних “бурштинових” об’єктів і місцевостей для прийому туристів (створення відповідної інформаційно-освітньої та туристичної інфраструктури), здійснення ефективного управління та впровадження сталого розвитку місцевостей;

5) підготовка, впровадження та просування на вітчизняних і міжнародних ринках маркових продуктів геотуристичних місцевостей, маркетингова підтримка бренду через створення окремого сайту і видавничу діяльність;

6) професійна підготовка у галузі наук про Землю і туризму, проведення семінарів, конференцій, тренінгів тощо для забезпечення науково-освітньої і професійної складової бренду, а також науково-методична підтримка усіх його складових.

Для забезпечення успішного функціонування зазначеного геотуристичного бренду слід вжити наступних заходів:

1) створити робочу групу з усіх зацікавлених у просуванні бурштинового туристичного продукту України, яка би розробляла окремі напрями єдиного геотуристичного бренду;

2) створити базу даних потенційних історико-культурних та природних туристичних атракцій та об’єктів обслуговування туристів (заклади розміщення і харчування, інформаційні пункти, туристичні підприємства тощо);

3) відкрити підготовчі курси для організаторів туризму, екскурсоловів і гідів, що працюватимуть в рамках програми “Бурштиновий Шлях України”.

Висновки. До створення і забезпечення функціонування геотуристичного бренду “Український Бурштиновий шлях” заплановано залучити профільні місцеві органи влади і громади, наукові інституції та навчальні заклади, підприємства з видобутку та обробки бурштину, державні органи влади, туристичні підприємства, заклади розміщення і харчування, музеї і виставкові центри, громадські організації та усіх зацікавлених. Пропонуємо створити робочу групу з розробки геотуристичного “Українського Бурштинового Шляху” та просування цього бренду на вітчизняному і міжнародному туристичних ринках. Особливу увагу слід приділити правильному підбору основних і додаткових атракцій та їхньому інформаційно-освітньому забезпеченню – від цього залежатиме успішність функціонування цього синтетичного туристичного продукту та його подальший розвиток. Важливим питанням є фінансування усіх

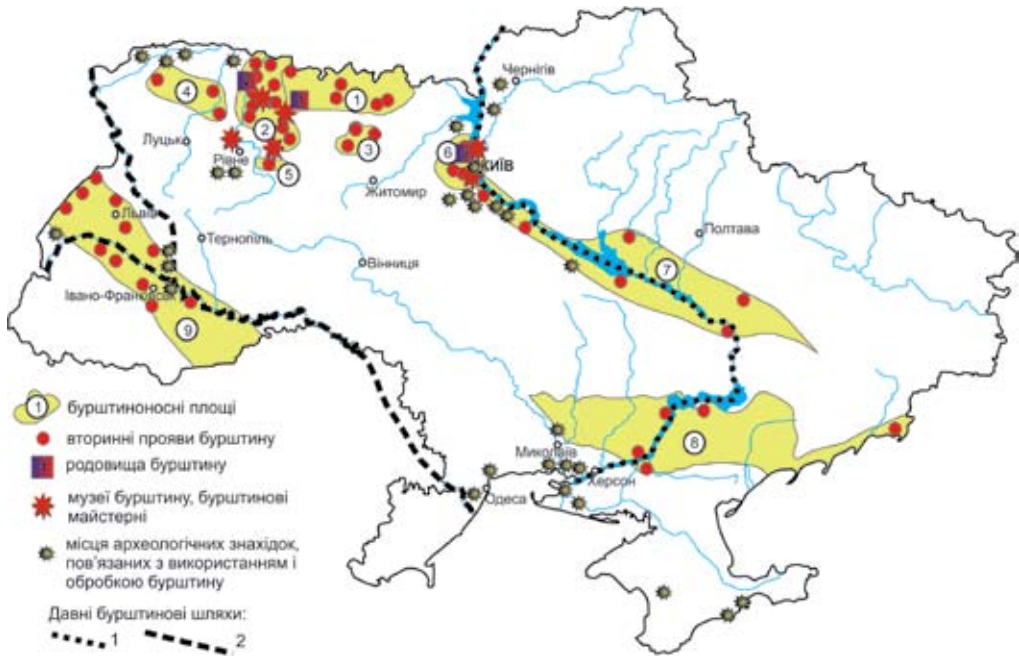

Рис. 4. Головні складові геотуристичного «Українського Бурштинового Шляху»

Умовні позначення:

Бурштиноносні площі: 1 – Клесівсько-Пержанська, 2 – Дубровицько-Володимирецька, 3 – Барашівська, 4 – Маневицька, 5 – Могилянська, 6 – Верхньодніпровська, 7 – Середньодніпровська, 8 – Нижньодніпровська (Причорноморська), 9 – Карпатська.

Родовища бурштину: 1 – Клесівське, 2 – Вільне, 3 – Петрівцівське.

Давні бурштинові шляхи: 1 – Галицький, функціонував у XI–XII століттях, 2 – Дніпровський («Із варяг у греки»), функціонував у IX–X століттях.

заходів щодо створення геотуристичного бренду “Український бурштиновий шлях”. Його можна забезпечити з кількох джерел: державного та місцевих бюджетів, пошуку проектних коштів та інвесторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Асоціація «Український бурштиновий світ» – Офіційний сайт – <http://ambersvit.com/> Бурштиновий маршрут / Музей «Бурштиновий шлях» - <http://www.amber-road.com.ua/>
2. *Войтович Л.* Галицька земля і Візантія у XI–XIV ст. / Леонтій Войтович // Дрогобицький краєзнавчий збірник : Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. XIV–XV. – С. 37–60.
3. Вузькоколійна залізниця / Рівненщина туристична – <http://www.tourism.rv.ua/polrailway>
4. *Галецький Л.С.* Перспективи пошуків нових родовищ бурштину в Україні / Л.С. Галецький, О.О. Ремезова // «Від смоли хвойних до бурштину. Ідентифікація викопних смол»: зб. матеріалів наукового семінару – К., 2012. – С. 15–22.
5. *Гожик П.Ф.* Першочергові завдання вивчення розсіпів бурштину-сукциніту / П.Ф.Гожик, М.І.Лебідь, В.М.Мацуї // Український бурштиновий світ : Тези допові-

- дей Другої міжнародної конференції. – К., 2008. – С. 6-7.
6. Гопкало О.В. Бусы и подвески черняховской культуры : Монография / О.В.Гопкало. – К., 2008. – 323 с.
 7. Етно-тур-фест «Бурштиновий шлях» / Рівненщина туристична – <http://www.tourism.rv.ua/>
 8. Карлович И.А. Археологические находки янтаря в России и Украине / И.А.Карлович, В.В.Прокопец, В.А.Щерба. – Український бурштиновий світ : Тези доповідей I Міжнародної конференції – Київ, 2007. – С.58-61.
 9. Клочко Л.С. «Скіфський» бурштин / Бурштиновий шлях – історія і сучасність : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції – Рівне, 2011. – С. 9-11.
 10. Кондратюк Є. М., Хархота Г. І. Словник-довідник з екології. – К.: Урожай, 1987. – 160 с.
 11. Комлев О.О. Мезо-кайнозойські долинні комплекси – як перспективні пошукові об’єкти на бурштин / О.О.Комлев, В.А.Нестеровський, О.О.Ремезова, Ю.М.Філоненко. – Від смоли хвойних до бурштину. Ідентифікація викопних смол»: зб. матеріалів наукового семінару – К., 2012. – С. 29-30.
 12. Криницька М.В. Літолого-фаціальні умови утворення первинних розсіпів бурштину Володимирецького бурштиноносного району / М.В.Криницька. – Від смоли хвойних до бурштину. Ідентифікація викопних смол»: зб. матеріалів наукового семінару – К., 2012. – С. 31-38.
 13. Макаренко Д.Є. До історії вивчення бурштинів України / Д.Є.Макаренко. – Український бурштиновий світ : Тези доповідей I Міжнародної конференції – Київ, 2007. – С. 84-85.
 14. Мацуй В.М. От живицы – смолы хвойных до янтаря-сукцинита / В. М. Мацуй. – Вісник Національного науково-природничого музею. – 2010. – № 8. – С. 135-142.
 15. Мацуй В.М., Беличенко Е.П., Ефименко В.Ю. Историческое прошлое янтаря Украины (от позднего палеолита до средневековья) / Бурштиновий шлях – історія і сучасність : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції – Рівне, 2011. – С. 5-6.
 16. Нестеровський В.А. Короткі нариси з історії використання та вивчення бурштину в Україні / В.А.Нестеровський, Л.О.Волконська. – Український бурштиновий світ : Тези доповідей I Міжнародної конференції – Київ, 2007. – С. 97-101.
 17. Рибачук Т.Л. Перспективи розвитку туризму на Рівненщині / Т.Л.Рибачук – Вісник Національного університету водного господарства та природокористування : Збірник наукових праць. – Вип. 3(51). – 2010. – Серія «Економіка». – С.224–229.
 18. Рівне – Бурштинова столиця України / Рівненська обласна державна адміністрація – <http://www.rv.gov.ua/sitenew>
 19. Самоцвіт Полісся – бурштин... - <http://libr.rv.ua/index.php?name=Pages&op=page&pid=86>
 20. Симоненко А.В. Сарматские всадники Северного Причерноморья / А.В.Симоненко. – СПб.: Факультет филологии и искусств СПбГУ; Нестор-История, 2010. – 328 с.
 21. Укрбурштин / офіційний сайт Держдавного підприємства «Бурштин України» – <http://ukrburshtin.uaprom.net/>
 22. Хамайко Н.В. Бурштин з археологічних розкопок Київського Подолу / Хамайко Н.В., Колтовой М.О., Журухіна О.Ю. – Від смоли хвойних до бурштину. Ідентифікація ви-

- копних смол»: зб. матеріалів наукового семінару – К., 2012. – С. 58-62.
23. Шлях із варягів у греки – <http://uk.wikipedia.org/wiki>
24. *Choińska-Bochdan Elżbieta. Z bursztynem przez tysiąclecia* / Polski Portal Bursztynowy Amberinfo.pl – <http://www.amberinfo.pl/szlaki/polski.html>
25. Gintaro Galerija Muziejus – http://www.ambergallery.lt/en/disp.php?itm=en_museums_1
26. Stowaryszenie “Bursztynowe wybreze” / Polski Portal Bursztynowy Amberinfo.pl – <http://www.amberinfo.pl/szlaki/polski.html>
27. Szlak bursztynowy – <http://www.bursztynowyszlak.com/szlak.html>

*Стаття: надійшла до редколегії 25.05.2012
прийнята до друку 06.06.2012*

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF CREATION «UKRAINIAN AMBER ROAD» AND FORMATION ITS GEOTOURISTIC BRAND

A. Bogutskiy, M. Mal'ska, Y. Zinko, O. Shevchuk

Ivan Franko National University in Lviv

Analyzed of geological conditions for the formation and territorial distribution of deposits of amber in Ukraine. Elucidates archaeological finds of amber products and associated with them trade routes. Based on the analysis of geological and historical information, as well as objects and activities to promote amber topics elucidates the functioning geotouristic “Ukrainian Amber Road”. Elaborate recommendations for the creation and promotion geotouristic brand associated with national amber road.

Key words: amber, deposits, amber products, geotourism, road, brand.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ «УКРАИНСКОГО ЯНТАРНОГО ПУТИ» И ФОРМИРОВАНИЕ ЕГО ГЕОТУРИСТИЧЕСКОГО БРЕНДА

А. Богуцкий, М. Мальска, Ю. Зінько, О. Шевчук

Львовский национальный университет имени Ивана Франка

Проанализированы геологические условия образования и территориального распространения месторождений янтаря в Украине. Обозначены археологические находки изделий из янтаря и связанные с ними торговые пути. На основе анализа геологической и исторической информации, а также объектов и мероприятий по популяризации янтарной тематики, освещены вопросы функционирования геотуристического “Украинского Янтарного Пути”. Разработаны рекомендации по созданию и продвижению геотуристического бренда, связанного с национальным янтарным путем.

Ключевые слова: янтарь, месторождения, янтарные изделия, геотуризм, путь, бренд.